

УДК 902-051 Р. Чайка(082.2)

ЗГАДУЮЧИ РОМАНА ЧАЙКУ

М. С. Вахула

Львівський історичний музей
пл. Ринок, 6, м. Львів, 79008

Однією з незмінних рис людського існування є нестримний і невинний біг часу, подолати який людина не може. Перегортаючи старі фотокартки часто згадуєш місця і людей, в яких колись бував і до яких мав причетність, події, які вже відбулися і не повторяться, та часто осіб, які вже назавжди відійшли у Вічність. Лише нещодавно з подивом усвідомив, що пройшло АЖ вісім років з дня передчасної смерті славної пам'яті Романа Михайловича Чайки, археолога, працівника львівського Університету і просто ЛЮДИНИ, з якою доля дозволила мені познайомитися та в певній мірі потоваришувати.

Як і більшість студентів, я познайомився з Р. Чайкою будучи студентом-першокурсником історичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка. Його вважали своєрідною “правою рукою” нині покійного, славнозвісного львівського археолога Миколи Андрійовича Пелещишина. Низького зросту, досить “коренастої” тілобудови, з невеликими залисинами, майже незмінною протягом цілого року бронзовою засмагою, отриманою під час археологічних експедицій, Роман Михайлович (Р.М.) відзначався доволі низьким, гортанним голосом та своєрідним акцентом, який він сам любив жартома називати “бродівським”. Незважаючи на вже доволі поважний чи відчутний вік – на той час Р.М. було далеко за 50, він характеризувався надзвичайно швидкою та енергійною ходою, що чимось нагадувала легкий біг... І саме такою, притаманною лише йому ходою, Р.М. часто міряв кроками університетські коридори, направляючись в приміщення археологічного музею історичного факультету, який він впродовж років очолював та був його своєрідним “добрим генієм”.

Після закінчення першого курсу студенти-історики проходять обов'язкову археологічну практику, яку сприймають полярно: одні – як цікаву пригоду, інші – зайве і не потрібне проведення літнього часу. В складі невеликої групи студентів, влітку 1998 р. я потрапив під керівництво Р. Чайки на археологічну практику, що відбувалася в с. Глинсько на Жовківщині, серед мальовничих Розточанських краєвидів. На той час Р.М. вже майже десять років досліджував давньоруське городище Щекотин на домінуючому над селом пагорбі. Вже перші враження від характеру і людських якостей Р.М. були надзвичайно позитивними. Вони яскраво проявлялися в його ставленні до світу та оточення, особливо за межами університетських коридорів. Незважаючи на свій соціальний статус Р.М. завжди вмів “стерти” своєрідну “станову” різницю чи статус між собою і студентами, не проявляючи до них зверхності чи “командних

ног”. Вражало його вміння спілкуватися з усіма навколо, не сприйняття поділу людей на категорії “кращих” і “гірших” за якимись умовленостями.

Він з легкістю знаходив мову як з чиновниками “всіх мастей”, з якими йому доводилося вирішувати низку організаційних питань, священослужителями, робітниками і господарями, так і доволі непростим контингентом галицької провінції... Відзначався Р.М. і надзвичайно добрими організаторськими та господарськими здібностями, вміло організовуючи студентський побут, харчування, взаємовідносини та окремі господарські моменти. Здавало, він міг передбачити усе: чи знадобиться в дорозі старий часопис для розпалювання вогнища, чи не тріснуть держаки в експлуатованих студентами шкільних лопатах, чи буде робити водій провінційного автобуса останній рейс до Львова в святковий день... І багато, багато іншого. Для багатьох студентів це було перше “самостійне” літо, проведене далеко від дому та близьких і школу “самостійного життя” певною мірою вони проходили під керівництвом Р. Чайки. Саме від Р.М. багато хто навчався самостійності та відповідальності за власні вчинки.

Незважаючи на доволі м’який характер, Р.М. завжди вмів дотримувати основ дисципліни, сердечно організовувати студентське дозвілля. Якщо хтось некоректно себе поведив, Р.М. оголошував такій особі своєрідний бойкот, переставав з нею розмовляти і навіть залучати до виконання поставлених на археологічній практиці завдань. Вже невдовзі “штрафник” не витримував такого ставлення до себе і винувано вибачався... Напевно багатьом студентам до сьогодні згадуються нічні ватри та пісенні конкурси, які з метою відпочинку та кращого відчуття колективного духу, такого важливого для людей, що не лише спільно проживають, але й роблять певну справу, організовував Р.М.

В подальших роках ми не лише зблизилися з Р.М., але й певною мірою потоваришували. Якщо ж звісно можна вживати такий термін до викладача та студента, між якими ще й велика різниця у віці. Назавжди запам’яталися своєю особливою атмосферою та душевністю археологічні практики, які відбувалися під керівництвом Р.М. на території сусідньої Польщі. Навіть в іноземному оточенні, в стосунках з польськими студентами та викладачами, пересічними людьми, для яких притаманні дещо інші ментальні риси характеру, Р.М. вдавалося вже з першого дня гармонійно налаштовувати ситуацію, так, що саме він, а не представник польського навчального закладу ставав своєрідним лідером та організатором студентського життя і практичної роботи. Вражало і його вміння знаходити контакт з місцевим польським населенням тих закерзонських територій, де ставлення і відверта неприязнь до українців збереглися з часів українського-польського протистояння 1944–1947 рр. На території Польщі спільна польсько-українська група студентів під керівництвом Р. Чайки займалася дослідженням та описом надгробних пам’ятників, що були датовані до 1944 р. Ця робота мала стати основою своєрідної “Книги пам’яті” українців, що до часу встановлення радянсько-польського кордону проживали і померли на території Закерзоння. Незважаючи на доволі насичений та виснажливий графік роботи, Р.М. завжди намагався допомогти студентам отримати нові враження та відвідати невідомі для них на той час цікаві місця. До Р.М. завжди можна було

звернутися з проханням про допомогу в тому чи іншому питанні і він ніколи не відмовлявся допомогти. Таким чином перебуваючи на Лемківщині ми відвідали низку старовинних українських церков, сіл та містечок, ознайомилися з старовинною дерев'яною сакральною архітектурою лемків. Запам'яталися організовані Р.М. відвідини с. Улюч, де біля храму збереглася могила одного з творців українського національного гімну о. М. Вербицького, велич Сулінського водосховища, кручені серпантини лемківського Бескиду, краєвиди мальовничої Ветлінської полонини, старовинні невеликі вулиці Сянока та Замостя...

У приватному житті Р.М. надзвичайно любив мандрувати, своєрідним хобі було й збирання грибів. В літній час при першій же нагоді намагався багато плавати. Любив українські народні пісні і їх колективне виконання, на зразок поширеної серед поляків застільної "бесіди". Цінував і любляв добрий бровар. Захоплювався дослідженням власної генеалогії, яку йому вдалося прослідкувати до XVII ст. У святкові та вихідні дні намагався відвідувати храм, до чого майже примусом старався залучити й студентів. Ніколи не уникав фізичної, "чорної" роботи. Не любив конфесійних та релігійних протиріч, міжнаціональної ворожечі й радикальних форм прояву будь-якого націоналізму. Вражало те, що в будь-яку місцевість, куди ми прибували, Р.М. мав знайомих та друзів, які часто випадково зустрічалися навіть на вулицях такого досить великого міста, як Ряшів. Незважаючи на зовнішню твердість характеру, в приватному житті Р.М. був досить чутливою особою. Пригадую його пригнічений стан, коли прийшла звістка про передчасну смерть М. А. Пелещишина. Трагічну звістку Р. М. сприйняв, як особисту родинну трагедію, що боляче його вразила. Особливо радів Р.М. народженню внука-первістка, для якого довго не міг вибрати гідного на його думку подарунка, мандруючи невеликими торговими рядами Сянока.

Як археолог Р.М. відзначався якимось природним, на рівні інтуїції відчуттям пошуку невідомого. Приїжджаючи у будь-яку місцевість і лише оглядаючи горизонт він практично безпомилково, за лише йому відомими зовнішніми ознаками вказував конкретний квадрат місцевості, де на його думку, мало б розміщуватися древнє городище чи поселення. Автор особисто був свідком, як на його очах, під час коротких зупинок Р.М. безпомилково віднайшов два невідомі до того часу древні городища.

Дивувала і його обізнаність з місцевостями галицької провінції: здавалося, Р.М. знав усі можливі й неможливі стежки, стежини, дороги та шляхи, про наявність яких часто надавав інформацію навіть місцевим мешканцям... Пригадую, як одного разу, прибувши відвідати Р.М. в Жовкві я зустрів там ще одного археолога – п. Михайла Филипчука. Буквально за декілька хвилин було прийнято колективне рішення швидко заправляти автомобіль та їхати в м. Буськ привітати з одруженням колегу-археолога П. Довганя. У Буську ми добряче затрималися і повертались назад в темряві. Р.М. запропонував скоротити офіційний шлях лише йому відомими лісовими дорогами. Почалося наше екстремальне повернення. Навіть в світлі автомобільних ліхтарів, в лісових нетрях, де не має жодних дорожніх вказівників Р.М. безпомилково впізнавав не бачені ним впродовж десяти років лише йому відомі прикмети – старі сосни,

зарослі ожини, “глибші ями” (!) і т.п. Пікантність даного шляху полягала в тому, що автомобіль міг рухатися лише вперед, оскільки розвернутись просто не було можливості через великі і глибокі бічні канали. Незворушність і спокій Р. Чайки, що спокійно дрімав на задньому сидінні автомобіля періодично змінювалися роздратуванням через мої “недоречні” запитання: де саме знаходить “та крива сосна” чи “кручені кущі”...

Як це часто буває під час проведення археологічних експедицій, мають місце і курйозні та майже комедійні випадки й історії. Особливо тепло й комічно запам’ятався випадок, коли Р. М. сприйняли за... Майстра сатанинського культу, а мене – за його послідовника і учня... Перебуваючи в мальовничому лемківському с. Ветлина, яке свого часу вважалося головним місцем постою славнозвісного командира УПА С. Стебельського-«Хріна» ми зупинилися постоєм у віддаленій на віддалі приблизно 5 км. від основного “культурного центру” туристичній базі “Лісовий двір”. Надзвичайно красивими, майже синіми серпневими вечорами, у нас з Р.М. склалася традиція мандрувати в центральну частину Ветлини і проводити дегустацію продукції польських броварень. Одного дня Р.М. залишив мене “за старшого” над групою і я мав приєднатися до нього після офіційного “відбою” – 23.00 год. Замкнувши зовні на ключ нашу колибу, я відправився на пошуки Р.М. Після того, як не знайшов його у жодному (а їх у селі не так вже й багато) пабі я дещо занепокоївся: від нашої бази до центру населеного пункту треба було йти трасою, необладнаною пішохідними доріжками. Враховуючи шалену швидкість, на котрій мчали автомобілі, завжди існувала ймовірність нещасного дорожнього випадку. Я ще раз обійшов усі знайомі місця, та Р.М. ніде не було. Залишалося ще єдине місце, та в ньому за жодними законами логіки Р.М. не мало б бути – досить великий паб-мотель “Люди з темряви”. Справа у тому, що серед польської молоді того періоду спостерігалось масове захоплення різноманітними сатанинськими культами і саме Ветлина вважалася “гірською” літньою столицею цієї субкультури. Спеціально для осіб з такими своєрідними переконаннями та зацікавленнями і діяв даний паб, холл якого був прикрашений перевернутим розп’яттям. Заклад відвідували виключно “свої” – колоритно одягнені в усе чорне, військові черевики довговолосі молодики. Лунала голосна музика і молодики в стані ейфорії періодично вибігали на вулицю з голосними криками звертаючись до мирно прив’язаного господарями цапа: “Дияволе, я тебе кохаю!”. Місцевий дільничий інспектор намагався закрити очі на розв’язану поведінку “туристів”, кількість яких сягала не менше 200 осіб. Місцеві мешканці також оминали цей притон. І от минаючи його, я відчув що щось не так: вперше за багато днів в пабі панувала могильна тиша і не лунала голосна музика. Центральне вікно світилося. Від стоячих недалеко прихильників “темних сил”, я почув уривок фрази, що заклад відвідав якийсь високопоставлений “Mistsz” (“Майстер”, “Вчитель”). Цікавість перемогла і я майже крадькома наблизився до яскраво освітленого центрального вікна. І тут моєму здивуванню не було межі. За центральним, найбільшим столом з набундюченим виглядом сидів відверто роздратований Р.М., поряд стояла поважна кількість пивних келихів. Навколо

нього (в радіусі приблизно 5 метрів) захоплено та тихо розмовляючи сиділи і стояли представники даної субкультури, які здавалося б ся побачили самого Люцифера. Треба усвідомлювати колоритність самої картини: низького зросту, лисуватий Р. М., одягнений в жовтого кольору теніску та сині спортивні штани, що доповнювалися не знятими з часу вечірнього походу за грибами гумовими чоботами (в народі – “гумаками”) був в середовищі височенних, довговолосих, одягнених в усе чорне та обвішаними найрізноманітнішими цяцьками сатаністів. Р.М. періодично повертав голову вбік і з додатком доволі пікантної не зовсім цензурної лексики “відчитував” публіку. Оскільки Р.М. розмовляв польською мовою доволі невиразно, присутні сприймали його мову за майже якісь магичні тексти. Не знаючи в яку сторону повернеться ситуація, я вирішив терміново забирати Р.М. з собою. Та зайшовши в паб, мені, також не по “місцевому формату” одягненому, одразу перегородили дорогу декілька молодиків. На моє щастя і кмітливість, один з них сказав, що заходити не можна, бо в них відпочиває великий “майстер”. Я одразу ж вхопився за цю рятівну соломинку і пробурмотівши, що я по нього голосно звернувся до Р.М. з словами : “Mistszu, mi musimo йти. На Вас вже час”. Побачивши мене Р.М. підвівся. Сказав, що йому набрид цей притон, “патлаті вар’яти” і давши мені в руки велику сітку з пивними пушками, які він виграв у більярд, ми “зникли в темряві”. Коли Р.М. проходив через паб відвідувачі з благоговійним жахом розступалися перед ним, а деякі просили дозволу мати за честь провести Р.М. до місця його призначення чи віднести його багаж... Та ми вже ввійшли в роль і вказавши на небачену поляками сітку-“авоську” заявили, що лише самі маємо здійснити ритуал з “сіткою, яка ловить душі”... Зачарованими поглядами декількох десятків очей Р.М. гордо покинув приміщення “Людей з темряви”. Вже по дорозі на базу роздратований Р.М. розповів мені, що “довго” чекаючи на мене він познайомився з якимось місцевим мешканцем, котрий пожалівся на відвідувачів цього своєрідного закладу, як осіб, що періодично спалювали йому копиці сіна та страшили кіз. Р.М. вирішив “відчитати патлатих” і направився до “Людей з темряви”. Перебіг самих розмов і “відчитувань” Р.М. мені не розповів, але ситуація повністю перейшла під його контроль, коли він почав пропонувати місцевій публіці зіграти декілька партій в більярд...“на душі”!.. Р.М. успішно виграв декілька партій і відповідно “душ”, після чого, незважаючи на його явно не відповідний “костюм” молоді сатаністи вирішили, що він є одним з керівників їхнього темного культу, який не бажає особливо афішувати себе... Варто зазначити, що я ані до цього часу, ані після нього, не помічав, аби Р.М. проявляв інтерес чи просто вмів грати у більярд...

Приємними спогадами залишилося і святкування 60-річчя Р.М. на мальовничій відпочинковій базі “Тиша” в м. Новояворівську. Привітати Р.М. прибули його родичі та дружина зі Львова. На другий день Р.М. організував для перебуваючих під його керівництвом польських студентів, які періодично перевіряли відстань від Новояворівська до Чорнобиля, мандрівку по території Яворівського полігону. В самому “серці” полігону старенький УАЗ, котрим ми пересувалися поламався і ми з Р.М. декілька годин приводили до “тями” еталон

радянського машинобудування. Та навіть після таких колізій Р.М. знайшов у собі сили та бажання організувати за власний рахунок обід для студентської групи і відвідання Крехівського василіанського монастиря.

Останній раз випадково зустрів Р.М. на тихій, невеличкій вулиці в районі площі св. Теодора за декілька місяців до його смерті. Він як завжди кудись заклопотано поспішав і після недовгої розмови ми попрощалися. Якби в той момент я міг знати, що це наша остання зустріч та розмова... Аж через пів року я дізнався про страшну і трагічну звістку – передчасну смерть Р.М. від важкої і виснажливої хвороби, що раптово його вразила. До сьогодні відвідуючи коридори історичного факультету Університету та зали Археологічного музею, за висловом одного з діячів литовського молодіжного руху, гостро відчуваєш “присутність його відсутності”...та всупереч часу і волі Вічності Роман Михайлович Чайка назавжди залишився в пам’яті та серцях тих, яким він був близький !